Studia Historica Slovenica

*Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review*

2018

3

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 18 (2018), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2018

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž, dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia),
dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec, dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič, dr. Jurij Perovšek,
dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Dragan Potočnik, dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar,
dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary), dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar,
dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria), dr. Zinka Zorko

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Prevajanje / *Translation:*

David Hazemali, Uroš Turnšek

Lektoriranje / *Language-editing*

Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in
mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database
ERIH and international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej / Anniversary

ALEŠ MAVER: Ob sedemdesetletnici profesorja dr. Staneta Grande625

Članki in razprave / Papers and Essays

MARTIN BELE: Štajerske deželne službe pred letom 1311631
The Styrian Regional Offices until the Year 1311

DARKO ŠČAVNIČAR: Pravice in dolžnosti vojaka v prvi svetovni vojni661
Rights and Duties of the Soldier during World War I

MIHA ŠIMAC: "Dušni blagor" soške armade: oris duhovne oskrbe
na soškem bojišču 1915–1917687
*"Peace of Soul" at the Isonzo Front: An Outline
of Spiritual Care at the Isonzo Battlefield 1915–1917*

RENATO PODBERSIČ: Od porazov do zmag z božjo pomočjo.
Goriška duhovščina in leto 1917717
*From Defeats to Victories with God's Help. The Gorizia Clergy
in the Year 1917*

DEAN KOMEL: Veliki oktober in veseli december: O nekaterih
vprašanih oktobrske revolucije in revolucije sploh737
*The Great October and the Merry December: On some Issues
of the October Revolution and Revolutions in General*

MIRA MILADINOVIĆ ZALAZNIK: Vpliv oktobrske revolucije
na družino barona Johanna von Maasburga, avstro-ogrskega
generalmajorja v pokoju iz Vipave755
*The Influence of the October Revolution on the Family
of the Retired Austro-Hungarian Major General,
Baron Johann Maasburg in Vipava*

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

VINKO SKITEK: **Slovenska Koroška 1917: med fronto in zaledjem**.....775
*Slovenian Carinthia in the Year 1917: Between the Frontline
and the Hinterland*

DARJA KERIC: **Prekmurje leta 1917**811
Prekmurje in the Year 1917

JURE GAŠPARIČ: **Od odprtja avstrijskega parlamenta leta 1917
do novih držav leta 1918 – o oblikovanju češkoslovaške
in jugoslovanske države**.....827
*From the Opening of the Austrian Parliament in 1917
to the New States in 1918 – the Formation of the Czechoslovak
and Yugoslav States*

ANDREJ RAHTEN: **Račun brez Korošca? Dileme očeta Jugoslavije
ob ustanovitvi Banovine Hrvaške** 845
*Sidelining Korošec? Dilemmas Facing the Father of Yugoslavia
on the Formation of the Banovina of Croatia*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 883

**Uredniška navodila avtorjem / Editor's
Instructions to Authors** 891

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

UDK 321(497.1:437)“1917/1918“
1.02 Pregledni znanstveni članek

DOI 10.32874/SHS.2018-31

Od odprtja avstrijskega parlamenta leta 1917 do novih držav leta 1918 – o oblikovanju češkoslovaške in jugoslovanske države

Jure Gašparič

Dr., višji znanstveni sodelavec
Inštitut za novejšo zgodovino
Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana
e-pošta: jure.gasparic@inz.si

Izvilleček:

Razpadanje habsburške monarhije in nastajanje njenih nasledstvenih držav sta bila velika proces, ki pa sta se v številnih detajlih od primera do primera zelo razlikovala. Avtor v razpravi v primerjalnem orisu dogajanja išče podobnosti in razlike pri oblikovanju dveh nasledstvenih držav – prve Češkoslovaške republike in Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev s perspektive dveh nacionalno-političnih strategij – češke in slovenske. Poleg tega ob koncu še ugotavlja, kakšna je danes njuna dediščina, ko nobene ni več na evropskem političnem zemljevidu.

Ključne besede:

Češkoslovaška, Kraljevina SHS/Jugoslavija, majniške deklaracije, T. G. Masaryk, Edvard Beneš

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 18 (2018), št. 3, str. 827–844, 57 cit., 5 slik

Jezik: slovenski (izvilleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Začel bom z zgodbo, sicer dobro znano v češki historiografiji, napeto in vredno resnega vohunskega romana, ki pa je obenem zelo povedna in ilustrativna, saj odstre mnoge značilnosti češke politike med prvo svetovno vojno in pomaga pri razumevanju dogajanja med letoma 1917 in 1918.

Oktober leta 1915 je izbruhnila afera gumb/gumbkova afera (*knoflíková aféra* v češčini). Ta besedna zveza je bila za časa prve češkoslovaške republike pojem, ki se je neprestano pojavljal v medijih, saj je bila afera neposredno povezana z najvišjo češko politično elito in samim prezidentom Tomášem Garrigueom Masarykom (TGM).¹ Takrat, oktobra 1915, je Masaryk že skoraj eno leto bival v tujini. Skupaj s še nekaj vidnejšimi češkimi politikami je konec leta 1914 zapustil ozemlje habsburške monarhije, saj je uvidel, da bo lahko iz tujine najbolje pripomogel k uresničitvi čeških narodno-političnih ciljev.² Ti so kmalu postali jasni, sam jih je nekajkrat zapisal v svojih memorandumih v letih 1914 in 1915 – prepričati antantne velesile o nujnosti razbitja Avstro-Ogrske.³ Dobršen del češke politične elite je ostal doma in oblikoval tajno organizacijo – *maffie* (mafijo), ki je bila v tesnem stiku z Masarykovim krogom v tujini (ime so povzeli po znameniti sicilijanski tajni organizaciji, ki so jo nekateri občudovali). Njeno vodstvo so spočetka tvorili Edvard Beneš, Alois Rašín, Přemysl Šámal, Karel Kramář – kasnejši najvidnejši politiki prve republike. Beneš je postal dolgotelni zunanji minister in eden najuglednejših evropskih diplomatov tega obdobja, leta 1935 je kot Masarykov izbravec zasedel položaj predsednik republike; Rašín je postal finančni minister in bil glavni arhitekt valutne reforme leta 1919 ter velja za tvorca češkoslovaške krone; Kramář je zasedel mesto prvega premiera nove češkoslovaške republike. Sodelavci mafije so se v glavnem ukvarjali z obveščevalno in politično dejavnostjo, njihovi kurirji so redno potovali na relaciji Ženeva–Praga.

Masaryk je najprej predvideval, da bi morala mafija ves čas vojne tvoriti jedro češke politike, politična emigracija v tujini pa bi služila le kot njena podporni dejavnost, toda obrnilo se je drugače. Že kmalu je k Masaryku v Ženevo prisopihal Beneš, ki je s ponarejenim potnim listom naglo prečkal švicarsko mejo. Češka kolega Eduard Kubů in Jiří Šouša pišeta v nedavno izšli knjigo *T.*

¹ Jan Galandauer, "Knoflík ze šatů paní Linhartové. Špionážní nehoda prvního odboje", *Dějiny a současnost* 5, št. 9, (2008), str. 30–32 (dalje: Galandauer, "Knoflík ze šatů paní Linhartové").

² Eduard Kubů in Jiří Šouša, *T. G. Masaryk a jeho c.k. protivníci: Československá zbraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uberskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915–1916)* (Praha, 2015), str. 41–54 (dalje: Kubů, Šouša, *T. G. Masaryk a jeho c.k. protivníci*).

³ Že oktobra 1914 je s pomočjo "prijatelja Slovanov" Setona-Watsona britanski vladi posredoval memorandum z zamislijo češko-slovaške države, pol leta kasneje ga je nadgradil v celovit program Independent Bohemia. Oktobra 1915 je nato Masaryk v Londonu nastopil z odmevnim predavanjem "The Problem of Small Nations in the European Crisis" (Tomáš Garrigue Masaryk, *Das Problem der kleinen Völker in der Europäischen Krisis* (Praha, 1922); Věra Olivová, *Dějiny první republiky* (Praha, 2000), str. 16–17) (dalje: Olivová, *Dějiny první republiky*).

Nemška izdaja Masarykovega slovitega londonskega predavanja *The Problem of Small Nations in the European Crisis* iz oktobra 1915

G. Masaryk in njegovi c. k. nasprotniki: Češkoslovaška aktivnost v tujini v ženevskem obdobju v spopadu z avstro-ogrsko diplomacijo, obveščevalnimi službami in propagando 1915–1916 (T. G. Masaryk a jeho c.k. protivníci: Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou 1915–1916),⁴ da ga je

⁴ Kubů, Šouša, *T. G. Masaryk a jeho c.k. protivníci*.

Masaryk debelo pogledal in še isti večer poslal nazaj, a Beneš nekako ni želel, saj bi doma postal kriminallec. Tedaj je TGM sprejel eno važnejših odločitev: "Dobro, ostanete," mu je dejal. "Jaz grem v London, vi pa v Pariz." A pred tem sta še nekaj časa delovala v Ženevi, kjer je Beneš prevzel komunikacijo s Prago.⁵

Septembra 1915 je tako poslal domov novo kurirko – gospo Aloisio Linhartovo. Zaupal ji je trinajst poročil, ki se jih je morala iz varnostnih razlogov naučiti na pamet. A ker gospa v Pragi ni bila znana, so ji morali nalogodajalci priskrbeti nekakšen identifikacijski dokaz, da bi ji naslovniki doma verjeli. Dokaz – drobno šifrirano sporočilo na majhnem koščku papirja, so ji všili v enega od gumbov na njeni obleki. Gospa Linhartova je gladko prispela v mesto ob Vltavi, tam srečala svojega zaupnika in mu predala gumbek ter sporočila. Svojo nalogo je uspešno opravila, kar pa ni mogoče reči za njenega zaupnika. Ta je nekoliko svojeglavo in naivno v socialdemokratskem uredništvu časnika *Právo lidu* razglašal, da prinaša tajno sporočilo iz Švice. Zaradi številnih varnostnih in obveščevalnih spodrseljajev mu nihče ni verjel, še več, socialdemokrati so menili, da gre za navadno avstrijsko policijsko provokacijo in so zaupnika prijavi. Sledila je bliskovita reakcija. Dunajski policisti so šifrirano sporočilce z gumbka hitro razvozlati in pričeli z aretacijami in zasliševanji.⁶ Za zapahi sta se med drugim znašli tudi Masarykova hči Alice in Beneševa soproga Hana.⁷ Celotne mreže češke mafije jim sicer ni uspelo razkriti, ji pa je bila nedvomno povzročena velika škoda.

Iz afere je gotovo mogoče razbrati marsikaj, med drugim tudi sporočilo o organiziranosti, vplivu in nasploh dometu češkega političnega gibanja med prvo svetovno vojno: To je – podobno kot južnoslovansko – delovalo tako v emigraciji kot doma, s tem da je bil izrazit center z jasnim protidržavnim ciljem v tujini. Češka politika doma je bila nezaupljiva, ves čas vojne je vztrajala v "previdni lojalnosti".⁸ Mafija je bila povrh vsega v aferi gumbek poškodovana, v tujini pa je medtem delovalo močno zastopstvo, ki sta ga obvladovala TGM in Edvard Beneš, ob njiju pa še Milan Rastislav Štefánik, Slovak, astronom in francoski general.⁹

V naslednjih letih je tuje zastopstvo razvilo vsestransko delovanje in organiziralo delo Českoslovaškega narodnega sveta (*Československá národní rada*), ki sta ga podrobno popisala že sama Masaryk in Beneš, ob njiju pa še množica

⁵ Prav tam, str. 86.

⁶ Galandauer, "Knoflik ze šatů paní Linhartové", str. 31–32.

⁷ Kubů, Šouša, *T. G. Masaryk a jeho c.k. protivníci*, str. 89–90.

⁸ Prav tam, str. 41.

⁹ Kubů in Šouša pišeta, da je Štefánik bil eden izmed tistih, ki so postavljali temelje diplomatski dejavnosti bodoče Českoslovaške. Znal si je zagotoviti dostop do ustreznih krogov ljudi in manipulirati z njimi, zlasti z ženskami (govorilo se je celo o "podkrilni diplomaciji" (spodničkova diplomacija)) (Kubů, Šouša, *T. G. Masaryk a jeho c.k. protivníci*, str. 74).

Naslovnica Masarykovega dela *Svetovna revolucija*, ki je v slovenskem prevodu Ferda Kozaka izšlo leta 1936

drugih avtorjev.¹⁰ V ospredju vse literature in tudi vseh sodobnih historiografskih pregledov, ki govorijo o nastanku prve republike, je sploh le narodni svet iz tujine, ki ga vsi štejejo za ključnega političnega igralca.¹¹

Teža tujega odbora je seveda imela svoje posledice, ki so se izrazile leta 1918 – v priznanju države. Tista leta – 1917, 1918, 1919 itd. so resnično bila revolucijska in prevratna. Poleg dogajanja v Rusiji, vojn, vstaj in revolucij, prekrivanja evropskega političnega zemljevida in velikih migracijskih tokov¹² ... lahko marsikje v Evropi in svetu zasledimo še številne na videz majhne pojave in dogod-

¹⁰ V poplavi literature o nastanku Čkoslovaške – pri čemer je mnogo del žurnalističnega karakterja, še več pa je junaških hagiografij – osrednje mesto še vedno zavzemata spominska zapisa dveh glavnih protagonistov (Masarykov je bil tudi preveden v slovenščino): Tomáš Garrigue Masaryk, *Svetovna revolucija. Za vojne in v vojni 1914–1918* (Ljubljana, 1936), o ženevskem konspirativnem delovanju zlasti str. 55–57; Edvard Beneš, *Světová válka a naše revoluce: vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa* (Praha, 1927–1934).

¹¹ Gl. Olivová, *Dějiny první republiky*.

¹² Za novejšje interpretacije značaja prelomnih dogodkov po oktobrski revoluciji prim.: *Misliti o revoluciji: 100 let pozneje / Thinking About the Revolution: 100 Years After. Povzetki / Abstracts*, ur. Mojca Šorn (Ljubljana, 2017). Gl. zlasti besedili A. Semyonova in A. Schulza, str. 7–16.

ke, ki so bili popoln *novum*, pred časom skoraj nepredstavljeni. Leta 1918 so tako številne tuje vlade (Francije, Velike Britanije in Združenih držav Amerike) priznale neodvisnost države, ki še ni obstajala. Pojav, ki ga dotlej še ni bilo.¹³ Morda se komu, ki ne gleda z očmi zgodovinarja anahronistično za nazaj, to ne zdi nič posebnega, saj je ne nazadnje habsburška monarhija nedolgo zatem res razpadla. Toda če pogledamo na ta pojav malo bolj analitično in ga skušamo razumeti v kontekstu slovenskega in jugoslovanskega dogajanja, vidimo, da je priznanje Češkoslovaške takrat res bilo izjemno in enkratno.

Razpadanje habsburške monarhije in nastajanje njenih nasledstvenih držav je torej nedvomno bil velik proces, ki pa se je v številnih detajlih od primera do primera zelo razlikoval. Spodnji primerjalni oris dogajanja bo v nadaljevanju skušal opozoriti na podobnosti in zlasti na razlike pri oblikovanju dveh nasledstvenih držav – prve Češkoslovaške republike in Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev s perspektive dveh nacionalno-političnih strategij – češke in slovenske¹⁴ ter ugotoviti, kakšna je danes njuna dediščina, ko nobene ni več na evropskem političnem zemljevidu.

Na predvečer velike vojne so bili Slovenci in Čehi cislajtansko Volksstamme (po decembrski ustavi iz leta 1867), ki je živelo v dualistično urejeni habsburški monarhiji. Oboji so imeli svoje poslance v dunajskem državnem zboru, oboji so oblikovali svoje (medsebojno sicer precej različne oz. temelječe na drugačnih državno-pravnih izhodiščih) avtonomistične politične in nacionalne programe in ostajali neomajno zvesti cesarju in monarhiji. Obdobja zavezništva so se menjavala z obdobji razhajanja, pogosto so poslanci drug proti drugemu ostro in odločno polemizirali. V Avstriji je bila denimo širše opažena debata med takrat že znanim češkim filozofom TGM in Janezom E. Krekom o vprašanju svobode znanstvenega dela na univerzi (Masaryk je od vlade zahteval garancije za svobodo dela na univerzi, saj naj bi katoliki grozili z osvojitvijo).¹⁵ Vojna, ki je nastopila leta 1914, je vse odločila. Odprla je okno priložnostim in mnoge so se udeležile.

¹³ Antonín Klimek in Eduard Kubů, *Československá zabraněná politika 1918–1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů* (Praha, 1995), str. 17.

¹⁴ Prepričljivo in minuciozno primerjalno analizo slovenske in slovaške politike v tem času je spisal Tone Kregar, *Med Tatrami in Triglavom. Primerjave narodnega razvoja Slovencev in Slovakov in njihovi kulturno-politični stiki 1848–1938* (Celje, 2007) (dalje: Kregar, *Med Tatrami in Triglavom*), Borut Klabjan pa je pripravil temeljit pregled čeških in slovaških stikov s Trstom in Primorsko (Borut Klabjan, *Češkoslovaška na Jadranu. Čehi in Slovaki ter njihove povezave s Trstom in Primorsko od začetka 20. stoletja do druge svetovne vojne* (Koper, 2007)).

¹⁵ *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhauses des Reichsrates*, 35. Sitzung der XVIII. Session, 22. 11. 1907, str. 2690.

Slovensko politiko tega obdobja je v zadnjem času analiziralo več avtorjev in je ne bom podrobneje obravnaval,¹⁶ le v grobem orisu. Po izbruhu vojne leta 1914 parlament več kot tri leta ni zasedal. Slovenski politični angažma, ki ga je v glavnem oblikovala Vseslovenska ljudska stranka in je bil usmerjen v preoblikovanje monarhije, je tedaj pričakovano zastal. V prvem letu vojne je malokdo vedel,¹⁷ kako ravnati. Anton Korošec je leta pozneje izjavil, da sta s Krekom "taval, da nista vedela."¹⁸ Ob nedelujočem parlamentu je določeno aktivnost ohranjal Hrvaško-slovenski klub, a se je bolj poredko sestajal.¹⁹ Od druge polovice leta 1916 naprej pa sta VLS in Hrvaško-slovenski klub (njena podaljšana dunajska roka) začela intenzivneje "umeščati"²⁰ slovensko politiko v tedanji turbulentni čas, kar je "*programsko končno prišlo do izraza na prvem zasedanju ponovno odprtega državnega zbora 30. maja 1917.*"

Osrednja razlika s češko politiko je torej bila v tem, da je bil center slovenske politike doma, v monarhiji – to je bil (kasneje) Jugoslovanski klub, ki je tudi postal partner mafije (zlasti Gregor Žerjav kot njegov tajnik). V napetih in nevarnih časih sta slovensko in češko(slovaško) politiko vodila dva povsem neprimerljiva organa – na eni strani parlamentarni klub, na drugi pa zastopstvo v tujini z domačo tajno organizacijo.²¹ Češki parlamentarni klub je bil le del češke politične reprezentance, a nikakor ne njen odločilni del. Posledično je seveda bila drugačna tudi državopolitična izgradnja obeh držav, kar se je odrazilo v ocenah in dojemanju dogajanja leta 1917.

Na Slovenskem o času sredi leta 1917 prevladujejo ocene, ki ga označujejo za prelomnega ali vsaj pomembnega. Takrat, maja 1917, ko se je prvič po izbruhu vojne spet sešel parlament, so slovanski poslanci podali svoje znamenite dekla-

¹⁶ Walter Lukan, *Iz "črnožolte kletke narodov" v "zlato svobodo"? Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni* (Ljubljana, 2014) (dalje: Lukan, *Iz "črnožolte kletke narodov" v "zlato svobodo"?*); Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje, 2016) (Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*); Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje. Slovenska politika v Habsburški monarhiji od volilne reforme do nove države 1906–1918* (Maribor, 2017).

¹⁷ Eden redkih, ki je bil prepričan v zmago in nadaljnji obstoj monarhije, je bil Ivan Šusteršič (Lukan, *Iz "črnožolte kletke narodov" v "zlato svobodo"?*, str. 37).

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918* (Ljubljana, 1971), str. 84, kjer so v opombah deloma objavljeni zapiski o sejah kluba izpod peresa hrvaškega poslanca Vjekoslava Spinčiča.

²⁰ O tem gl. Lukan, *Iz "črnožolte kletke narodov" v "zlato svobodo"?*, str. 55–69.

²¹ Milada Paulová, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918* (Praha, 1968). Gl. oceno Janka Pleterskega, objavljeno v *Zgodovinskem časopisu* 25, št. 1–2 (1971), str. 160–163.

racije. Južnoslovanski so se dan prej združili v Jugoslovanskem klubu in sprejeli majniško deklaracijo, češki, združeni v Český svaz, so sprejeli svojo, poljski poslanci svojo in ukrajinski poslanci spet svojo.²² Vse so naletele na oster odpor vlade in nemštva. Parlamentarna seja je bila živahna, ministrski predsednik Clam se je do tik pred zdajci trudil preprečiti branje izjav.²³

Majniška deklaracija je bila po svoji vsebini "revolucionarno dejanje", anti-dualistično dejanje, in sčasoma je pridobila zares rušilno moč.²⁴ Kmalu je bila razglašena za minimalni program in ob spremljavi obširnega deklaracijskega gibanja vse bolj jasno ožila možne rešitve jugoslovanskega vprašanja v habsburški monarhiji. Danes je sicer zgodovinarji ne glorificirajo, tudi emocionalno navdahnjenih ocen skorajda ne moremo prebrati, a še zmerom je upravičeno v fokusu zanimanja. Njena geneza je, kot piše Andrej Rahten, že dolgo "*zaradi različnih, pogosto kontradiktornih pričevanj, poglavje zase*", glede ocen pa prevladuje mnenje, da je pri slovesu južnih Slovanov od monarhije šlo "*za daljši in zaradi vojnih razmer bkrati zelo intenziven proces, ki ga ni možno omejiti zgolj na eno izjavo*."²⁵ A to seveda nikakor ne zmanjšuje njenega pomena, sploh upošteva dejstvo, da je deklaracija zares postala pravi in močan politični program, pri tem pa, kakor poudarja Walter Lukan, "*od cesarja in njegovih vlad Slovincem, njihovim državnoborskim zastopstvom, Jugoslovanskemu klubu ali kakemu vodilnemu slovenskemu politiku do konca monarhije nikoli ni bila obljubljena ali celo ponujena katerakoli cislajtanska etapna rešitev majniške deklaracije, kaj šele več*."²⁶

Tako je torej slovensko gledišče o letu 1917. Na Češkem česa podobnega ni najti, leto 1917 je zanje prelomno zaradi dogajanja v Rusiji, zaradi ZDA, zaradi nevarnosti separatnega miru brez zmagovalcev.²⁷ Njihova majniška deklaracija je dolgo veljala celo za pozabljeno in spregledano.²⁸

Po vsebini se sicer bistveno ne razlikuje od deklaracije Jugoslovanskega kluba. Ravno tako je bila odkrito protidualistična in ravno tako je računala s habsburško-lotarinsko dinastijo. Njeno besedilo je prebral vodja parlamentar-

²² Ukrajinska politika iz Galicije je bila zaradi izkušnje z rusko okupacijo in zaradi poljskih ambicij izrazito proavstrijsko usmerjena vse do leta 1918. V enem od pregledov ukrajinske zgodovine piše, da so ukrajinski politiki skupaj s slovenskimi politiki najbolj vneto "branili stari Palackyjev princip: Če Avstrije ne bi bilo, bi si jo morali izmisliti" (Olexandr Bojko, Vladimír Gonč, *Nejnovější dějiny Ukrajiny* (Brno, 1997), str. 25).

²³ Janez Cvirn, *Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)* (Celje, 2015), str. 228–229 (dalje: Cvirn, *Dunajski državni zbor in Slovenci*).

²⁴ Lukan, Iz "črmožolte kletke narodov" v "zlato svobodo"?, str. 72.

²⁵ Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 56 in 284.

²⁶ Lukan, Iz "črmožolte kletke narodov" v "zlato svobodo"?, str. 81.

²⁷ Olivová, *Dějiny první republiky*, str. 23–35.

²⁸ Jan Galandauer, "Prohlášení Českého svazu z 30. května 1917 – zapomenutá programová revoluce", *Český časopis historický* 91, št. 4 (1993), str. 582–593.

<p>in denen wir uns befinden, mit Rücksicht auf die lange parlamentslose Zeit davon absehen zu sollen und benötigte, den betreffenden Herren Abgeordneten das Wort zu Erklärungen zu geben.</p>	<p>„Die geehrten, im Südböhmischen Klub vereinigten Abgeordneten erklären, daß sie auf Grund des nationalen Prinzips und des kroatischen Staatsrechtes die Vereinigung aller von Slowenen, Kroaten und Serben bewohnten Gebiete der Monarchie zu einem selbständigen, von jeder nationalen Fremdherrschaft freien, auf demokratischer Grundlage aufgebauten Staatskörper unter dem Joch der Habsburgisch-Lothringischen Dynastie fordern (lebhafter Beifall und Händeklatschen) und daß sie für die Verwirklichung dieser Forderung ihrer einheitlichen Nation mit allen Kräften einstehen werden.“ (Beifall.)</p>																																
<p>Es haben sich zum Worte gemeldet die Herren Abgeordneten Staněk, Korosec, Kalina, Dr. Petruszewicz, Romanzow und Pachser.</p>	<p>Mit diesem Vorbehalte werden die Geehrten an den Arbeiten des Parlaments teilnehmen. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen.)</p>																																
<p>Ich erteile dem Herrn Abgeordneten Staněk das Wort.</p>	<p>Wien, 30. Mai 1917.</p>																																
<p>Abgeordneter Staněk (beginnt seine Ausführungen in böhmischer Sprache und fährt sodann fort): Hohes Haus! Namens des „Čoský Svaz“ beehre ich mich, folgendes zu erklären:</p>	<table border="0"> <tr> <td>Dr. Baljaš.</td> <td>Dr. Korosec.</td> </tr> <tr> <td>Dr. A. Gregorčič.</td> <td>Dr. M. Baginja.</td> </tr> <tr> <td>Dr. Kref.</td> <td>Dr. Karl Berjowski.</td> </tr> <tr> <td>Dr. Sefarčić.</td> <td>Son.</td> </tr> <tr> <td>Dr. Fr. Jančovič.</td> <td>Dr. A. Dulibic.</td> </tr> <tr> <td>Šušteršič.</td> <td>Dr. Benčović.</td> </tr> <tr> <td>Miloslav Spintić.</td> <td>Juraj Biantini.</td> </tr> <tr> <td>Dr. Oskar Rybář.</td> <td>Dr. B. Jutevici.</td> </tr> <tr> <td>Dr. Vladimir Ravnihar.</td> <td>Dr. A. Trešić-Pavčić.</td> </tr> <tr> <td>Eugen Jarc.</td> <td>Fr. Demšar.</td> </tr> <tr> <td>Dr. Joo Prodan.</td> <td>Prof. J. B. Perić.</td> </tr> <tr> <td>Janec Hladnik.</td> <td>Dr. Josip Smolarka.</td> </tr> <tr> <td>Frang Bišec.</td> <td>Jaklič.</td> </tr> <tr> <td>Joan Roškar.</td> <td>Jos. vitez Bogatnik.</td> </tr> <tr> <td>Jos. Vojtincar.</td> <td>Dr. Vor. v. Bogatnik.</td> </tr> <tr> <td>Michael Brenčič.</td> <td>Dr. Mello Cingrija.</td> </tr> </table>	Dr. Baljaš.	Dr. Korosec.	Dr. A. Gregorčič.	Dr. M. Baginja.	Dr. Kref.	Dr. Karl Berjowski.	Dr. Sefarčić.	Son.	Dr. Fr. Jančovič.	Dr. A. Dulibic.	Šušteršič.	Dr. Benčović.	Miloslav Spintić.	Juraj Biantini.	Dr. Oskar Rybář.	Dr. B. Jutevici.	Dr. Vladimir Ravnihar.	Dr. A. Trešić-Pavčić.	Eugen Jarc.	Fr. Demšar.	Dr. Joo Prodan.	Prof. J. B. Perić.	Janec Hladnik.	Dr. Josip Smolarka.	Frang Bišec.	Jaklič.	Joan Roškar.	Jos. vitez Bogatnik.	Jos. Vojtincar.	Dr. Vor. v. Bogatnik.	Michael Brenčič.	Dr. Mello Cingrija.
Dr. Baljaš.	Dr. Korosec.																																
Dr. A. Gregorčič.	Dr. M. Baginja.																																
Dr. Kref.	Dr. Karl Berjowski.																																
Dr. Sefarčić.	Son.																																
Dr. Fr. Jančovič.	Dr. A. Dulibic.																																
Šušteršič.	Dr. Benčović.																																
Miloslav Spintić.	Juraj Biantini.																																
Dr. Oskar Rybář.	Dr. B. Jutevici.																																
Dr. Vladimir Ravnihar.	Dr. A. Trešić-Pavčić.																																
Eugen Jarc.	Fr. Demšar.																																
Dr. Joo Prodan.	Prof. J. B. Perić.																																
Janec Hladnik.	Dr. Josip Smolarka.																																
Frang Bišec.	Jaklič.																																
Joan Roškar.	Jos. vitez Bogatnik.																																
Jos. Vojtincar.	Dr. Vor. v. Bogatnik.																																
Michael Brenčič.	Dr. Mello Cingrija.																																
<p>Die Vertreter des böhmischen Volkes (Zwischenrufe) aus allen drei Ländern der Krone des heiligen Bengel geben bei Eintritt in den Reichsrat in der weltgeschichtlichen Zeit der Kriegserregnisse, in welcher die auf Beseitigung der Beherrschung eines Volkes durch ein anderes abzielende Bewegung zum Vorneinigen geworden ist, nachstehende Erklärung ab:</p>	<p>Präsident: Ich erteile dem Herrn Abgeordneten Kalina das Wort.</p>																																
<p>Die Delegation des böhmischen Volkes (Zwischenrufe) ist von der tiefen Überzeugung durchdrungen, daß die gegenwärtige dualistische Form zum offensichtlichen Nachteil der Gesamtinteressen herrschende und unterdrückte Völker geschaffen hat und daß behufs Beseitigung jedwedes nationalen Vorrechtes und Sicherung einer allseitigen Entwicklung eines jeden Volkes im Interesse des ganzen Reiches sowie der Dynastie die Umgestaltung der Habsburg-Lothringischen Monarchie in einen Bundesstaat von freien und gleichberechtigten nationalen Staaten unbedingt notwendig geworden ist. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen. — Zwischenrufe.)</p>	<p>Abgeordneter Kalina (beginnt seine Rede in böhmischer Sprache):</p>																																
<p>Indem wir uns daher in diesem geschichtlichen Momente auf das natürliche Recht der Völker auf Selbstbestimmung und freie Entwicklung stützen, ein Recht, das zu alldem noch bei uns bekräftigt ist durch unverzichtbare historische, durch Staatsakte voll anerkannte Rechte, werden wir an der Spitze unseres Volkes die Verbindung aller Stämme des tschechoslowakischen Volkes zu einem demokratischen Staate anstreben, wobei nicht außer acht gelassen werden kann jener tschechoslowakische Stamm, welcher zusammenhängend an den historischen Grenzen unseres böhmischen Vaterlandes lebt. (Lebhafter ankaltender Beifall und Händeklatschen.)</p>	<p>Präsident (unterbrechend): Ich bitte, Herr Abgeordneter Kalina, Sie haben sich zur Abgabe einer Erklärung zum Worte gemeldet. Ihre Rede überschreitet aber bei weitem den Rahmen einer Erklärung. Ich bitte Sie also, sich kürzer zu fassen. (Zustimmung.)</p>																																
<p>Präsident: Ich erteile das Wort dem Herrn Abgeordneten Dr. Korosec.</p>	<p>Abgeordneter Kalina (setzt seine Rede in böhmischer Sprache fort und fährt dann fort): Hohes Haus! Durchdrungen vom Bewußtsein der tiefen Verantwortlichkeit vor der eigenen Nation, der übrigen Welt und der unerbittlichen Zukunft, sowie in der Überzeugung, daß die gegenwärtige weltgeschichtliche und majestätische Zeit nicht nur jedwede kleinlichen und feuchtseligen Kompromisse anschießt,</p>																																

Besedili deklaracij
Česke zveze in Jugosl-
ovanskega kluba
(Stenographische
Protokolle des
Abgeordnetenhauses
des Reichsrates, I.
Sitzung der XXII.
Session, 30. 5. 1917,
str. 34)

nega kluba František Staněk. Po začetnem nagovoru v češčini je v imenu "predstavnikov češkega ljudstva iz vseh treh dežel krone Sv. Vavla" dejal:

Die Delegation des böhmischen Volkes ist von der tiefen Überzeugung durchdrungen, daß die gegenwärtige dualistische Form zum offenbaren Nachteil der Gesamtinteressen herrschende und unterdrückte Völker geschaffen hat und daß behufs Beseitigung jedwedes nationalen Vorrechtes und Sicherung einer allseitigen Entwicklung eines jeden Volkes im Interesse des ganzen Reiches sowie der Dynastie die Umgestaltung der Habsburg-Lothringischen Monarchie in einen Bundesstaat von freien und gleichberechtigten nationalen Staaten unbedingt notwendig geworden ist.

Indem wir uns daher in diesem geschichtlichen Momente auf das natürliche

Recht der Völker auf Selbstbestimmung und freie Entwicklung stützen, ein Recht, dass zu alldem noch bei uns bekräftigt ist durch unverzichtbare historische, durch Staatsakte voll anerkannte Rechte, werden wir an der Spitze unseres Volkes die Verbindung aller Stämme des tschechoslawischen Volkes zu einem demokratischen Staate anstreben, wobei nicht außer acht gelassen werden kann jener tschechoslawische²⁹ Stamm, welcher zusammenhängend an den historischen Grenzen unseres böhmischen Vaterlandes lebt.³⁰

Toda, kot rečeno, posebnega mesta v nastajanju češkoslovaške države s češke perspektive deklaracija nima. Ne nazadnje ob njenem sprejemanju tudi ni bilo enotnega mnenja znotraj češke politike v monarhiji. Za časa prve republike je bila odmevnejša in bolj znana afera gumbek!

Lahko pa po drugi strani deklaracijo najdemo v delih slovaške historiografije,³¹ kar nikakor ni presenetljivo. Deklaracija je namreč bila eden najpomembnejših in najvidnejših rezultatov sicer skromnega domačega sodelovanja češke in slovaške politike. Po zaslugi slovaških politikov Vavra Šrobára, Antona Štefánka in Františka Votruba je vsebovala tudi slovaško vprašanje.³² Besede iz drugega odstavka deklaracije so več kot jasne – v novo državo naj se poveže tudi narodna veja, ki leži na meji češke domovine.

Četudi je bil položaj in značaj obeh nacionalno-političnih gibanj – slovenskega in češkega – docela drugačen, pa ni mogoče spregledati njunega medsebojnega vplivanja. Zlasti Čehi so vplivali na slovenske odločitve; precej očitno že poleti 1917. 25. julija sta se Anton Korošec in Janez E. Krek odpravila v Prago pridobivat češke poslance k sodelovanju v pododboru ustavnega odbora parlamenta. Ta naj bi pripravil pogoje za cislajtansko vlado narodov. Toda Čehi so tovrstno možnost, ki je še vedno računala z dualizmom, gladko zavrnila, tako da sta se Korošec in Krek naposled "prizadeta in streznjena" praznih rok vrnila na Dunaj. Odtlej naprej je tudi Jugoslovanski klub enako kot Češka zveza zavzel brezkompromisno opozicijsko držo.³³

²⁹ V češkem in slovaškem prevodu je tschechoslawisch zapisan kot "slovaška veja" naroda.

³⁰ *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhauses des Reichsrates*, 1. Sitzung der XXII. Session, 30. 5. 1917, str. 34.

³¹ Gl. Jan Rychlík, *Česi a Slováci ve 20. Století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945* (Bratislava, 1997), str. 49–51.

³² Miroslav Pekník, "T. G. Masaryk a slovenská politika před vznikom Česko-Slovenska", *Studia Politica Slovaca* 3, št. 1 (2010), str. 99.

³³ Lukan, *Iz "črmožolte kletke narodov" v "zlato svobodo"?*, str. 81–83.

T. G. Masaryk (commons.wikimedia.org)

V kontekstu premišljevanja prelomnic iz leta 1917 je posebej važen in "prelomen" zlasti obisk Antona Korošca in tajnika Jugoslovanskega kluba Gregorja Žerjava v Pragi 26. oktobra 1917. Tedaj je Korošec želel ustreči cesarjevi želji in pripraviti spomenico o slovenskih zahtevah zanj, vendar so ga Čehi od tega odvrnili. Kramář in Šámal sta ga natančno seznanila s češkimi načrti in Masaryk-Beneš-Štefánikovimi aktivnostmi, ki so predvidevali popolno samostojnost izven okvirov habsburške monarhije.³⁴ Korošec in Jugoslovanski klub so nato še bolj okrepljeno sodelovali s Čehi.³⁵

³⁴ Prav tam, str. 90–91.

³⁵ Tako so denimo maja 1918 poslanci Češke zveze in Jugoslovanskega kluba na skupni plenarni seji sprejeli proklamacijo zoper nemški kurs Seidlerjeve vlade, s katero so "zavrnili odgovornost za nadaljnji razvoj v državi" (Cvirn, *Dumaški državni zbor in Slovenci*, str. 232–233).

Po drugi strani pa je bil vpliv tudi obraten – slovensko deklaracijsko gibanje je naredilo vtis tudi na češke politične elite, ki so sklenile, da je treba dobro koordinirano politično akcijo podkrepiti s široko javno manifestacijo – pokazati ljudsko voljo. 13. aprila 1918 so tako v Pragi pripravili veliko zborovanje, kjer so podali Narodno prisego. Dogodka se je udeležila tudi močna jugoslovanska delegacija, Korošec je precej časa stal ob Kramarju, ki je "bratom na jugu" obljubil: "*Zvestoba za zvestobo na veke!*"³⁶ To geslo je bilo nato sinonim za izjemno dobre češkoslovaško – jugoslovanske odnose med obema vojnoma, vse dokler ni izpadlo povsem cinično – po letu 1938 so ga želeli slišati le še na Češkoslovaškem, v Jugoslaviji pa so se politiki ob njem obračali stran (so ga pa vzklikali ljudje spontano na ulicah).³⁷ Tradicionalno zavezništvo med državama, tudi formalno zaokroženo znotraj Male antante, je Kraljevini Jugoslaviji tedaj postajalo vse bolj odveč, saj zavrlo svoje majhne slovanske zaveznice ni želela tvegati dobrih odnosov z agresivno nacistično Nemčijo.

28. in 29. oktobra 1918 so nato v Pragi in Ljubljani formalno potegnili črto čez razpadajočo monarhijo. Še preden pa je Avstro-Ogrski odbila poslednja ura, so tako v čeških kot v slovenskih deželah ustanovili svoje organe uprave in oblasti – Narodne odbore oz. Narodne svete. Narodni svet za slovenske dežele in Istro je bil ustanovljen v Ljubljani 16. in 17. avgusta 1918. "Z njegovo ustanovitvijo je bila dokazana slovenska politična volja po ločitvi od habsburške monarhije," je zapisal Jurij Perovšek.³⁸ Narodni svet je združeval vse poglavitne politične stranke.³⁹ Prizadevanja v monarhiji živečih južnih Slovanov pa so jasno šla v smeri ustanovitve skupnega predstavniškega telesa. 5. in 6. oktobra 1918 so tako v Zagrebu ustanovili Narodno Vijeće Slovencev, Hrvatov in Srbov, vrhovno politično telo omenjenih narodov iz monarhije, katerega temeljni cilj je bil "*narodna, svobodna in neodvisna država Slovencev, Hrvatov in Srbov.*"⁴⁰ Vijeće je konec oktobra razglasilo vrhovno oblast na ozemlju južnih Slovanov Avstrije in Ogrske in s tem dejanjem postalo vrhovni državni organ nove Države SHS. Čez dober mesec, 1. decembra 1918, je nato v Beogradu, v Krsmano-

³⁶ Lukan, *Iz "črnožolte kletke narodov" v "zlato svobodo"?*, str. 106–107.

³⁷ Poleg gesla "Vernost za vernost" so ljudje vzklikali tudi, da so meje Jugoslavije v Sudetih (Jure Gašparič, "Češkoslovaški konzulat v Ljubljani (1920–1939)", v: *Češi a Slovinci v moderní době : politika, společnost, hospodářství, kultura = Slovenci in Čebi v dobi moderne : politika, družba, gospodarstvo, kultura*, ur. Jure Gašparič, Eduard Kubů, Žarko Lazarević, Jiří Šouša (Ljubljana–Praha, 2010), str. 147–150).

³⁸ Jurij Perovšek, *Slovenska osamosvojitve v letu 1918 : študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana, 1998), str. 15 (dalje: Perovšek, *Slovenska osamosvojitve v letu 1918*).

³⁹ Narodni svet so sestavljali predstavniki Vseslovenske ljudske stranke, Jugoslovanske demokratske stranke, političnega društva Edinost iz Trsta, Političnega in gospodarskega društva za Slovence in Hrvate v Istri in Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem. Ustanovnega zbora se je udeležila tudi socialdemokracija ter dalmatinski predstavniki. O tem glej: Perovšek, *Slovenska osamosvojitve v letu 1918*, str. 16.

⁴⁰ Prav tam, str. 31. O Narodnem Vijeću glej str. 29–33.

vičevi vili na Terazijah, sledil še zadnji akt v formiranju jugoslovanski države – "Akt ujedinjenja" oz. združitve Države SHS z že prej združenima kraljevinama Srbijo in Črno goro.

Dogodki na Češkem in Slovaškem so v poglavitnih točkah povsem enaki skiciranemu dogajanju med habsburškimi Jugoslovani.⁴¹ Tudi ime osnovnega reprezentativnega organa je enako – Narodni odbor na Češkem oz. Svet na Slovaškem. In prav tako so ga skušali sestaviti na način, ki bi kar najbolje zrcalil politično sliko dežel, katere predstavlja.

Národní výbor je 28. oktobra 1918 v Pragi razglasil češko-slovaško državo, prav tako novo politično tvorbo, ki je prav tako pretrgala državnopravne vezi z Dunajem in ki je bila prav tako utemeljena na načelu samoodločbe narodov. "*.../ samostatojna država Češkoslovaška je vstopila v življenje*,"⁴² so zapisali poslanci Narodnega odbora v preambulo zakona o ustanovitvi nove države, med tem ko je ljudstvo vzklikalo na spontanih manifestacijah po vsem glavnem mestu. Slovaška politična reprezentanca, združena v pred kratkim konstituirani Slovenski národní radi (Slovaški narodni svet), je enodušno dala svoj glas za novo državo dva dni pozneje, 30. oktobra 1918, v Turčianskem Sv. Martinu. Slovaki so svoj 'da' zapisali v dokument, imenovan Deklaracija slovaškega naroda (Martinska deklaracija) – pravni in formalni temelj združitve s "češkimi brati".⁴³

Obe državi sta se dokončno formirali na pariški mirovni konferenci, ki se je začela 12. januarja 1919. Na njej je sodelovalo 27 držav, 70 opolnomočenih delegatov s 104 namestniki in 1037 drugih delegatov, pri čemer so nekatere delegacije bile zares številčne. Britanska, ameriška, francoska in italijanska so štele skoraj več kot sto ljudi, med močnejšimi pa je bila tudi jugoslovanska s 110 člani. Njeni glavni delegati so bili nekdanji srbski in bodoči jugoslovanski ministrski predsednik Nikola Pašić, zunanji minister dr. Ante Trumbić, jugoslovanski poslanik v Parizu dr. Milenko Vesnić in bivši minister dunajske vlade dr.

⁴¹ Jure Gašparič, "Finis Austriae et Hungariae (Razpad Habsburške monarhije in oblikovanje nasledstvenih držav - Republike Češkoslovaške in Kraljevine SHS)", *Prispevki za novejšo zgodovino* 42, št. 3 (2002), str. 37–47.

⁴² "*.../ samostatný stát československý vstoupil v život*." (*Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, zakon št. 1 (1918), cit. po: Karel Malý a kol., *D-jiny českého a česko-slovenského práva do roku 1945* (Praha, 1997), str. 270).

⁴³ *Slovaška zgodovina*, ur. Elena Mannová (Ljubljana, 2005), str. 266–269; Kregar, *Med Tatrami in Triglavom*, str. 61–72.

Ivan Žolger^{44, 45}.

Številčnost delegacije, njena moč in nasploh dejstvo, da je Jugoslavija tako kot Češkoslovaška sodila v tabor zmagovalcev, pa seveda ni pomenilo, da sta bili obe državi enakopravni ali celo enakovredni udeleženci konference. Nasprotno, "majhne države na konferenci niso imele praktično nobenih pravic niti dostopa do konference."⁴⁶ Jugoslovanska delegacija je povrh vsega bila tudi neenotna,⁴⁷ njeni člani pa so na delo konference zrli nadvse kritično.⁴⁸

Češkoslovaška delegacija je bila podobno močna kot jugoslovanska. V njej je bil številka 1 Kramář, številka 2 pa Beneš. Kramářju je položaj šel po funkciji, saj je bil predsednik vlade, v praksi pa je bil veliko agilnejši Beneš, ki je iz časov emigracije in političnega boja ob Masarykovem in Štefánikovem boku tudi dobro poznal mnoge zahodne politike. Kramář, nekdanji politični zaporniki, si je v začetku predstavljal, da se bo v Versaillesu pogovarjal kot enak z enakimi, a je seveda bil kmalu razočaran. Beneš, takrat že izkušen diplomat, je po drugi strani vedel, da pot k uspehu vodi preko sekretarjev in tajnikov. Poleg tega je bil tudi drugače vsestransko "spreten" – o številu Nemcev na Češkoslovaškem je denimo navajal napačne številke, a treba se je zavedati, da povsem iskren na takem dogodku najbrž nihče ni bil.⁴⁹

Beneš je po mnenju češke historiografije sodil med desetih najboljših diplomatov Pariza, ne nazadnje je po konferenci sam ponosno dejal v parlamentu: "Naša delegacija je sodila k tistim, ki so dosegle največ."⁵⁰ Dejansko je tedaj malokdo upal na take meje, povsem drugače kot v jugoslovanskem primeru.

Prva češkoslovaška republika z Masarykom na čelu je bila nedvomno ena najuspešnejših držav povojnega prekranja Evrope v pariških predmestjih. Češke in slovaške politične elite so – vsaj v mejnem smislu – dosegle uresničitev maksimalističnega programa. Prva republika se je raztezala od Sudetov do Donave in do skrajnih predkarpatskih vasi (Užgorod, Mukačevo...). V teh krajih se še danes, kljub temu da so že več kot sedem desetletij del ukrajinske države, na vsakem koraku vidi in čuti patina tako prve Češkoslovaške kot prejšnje habsburške države.

Jugoslovansko državo lahko po drugi strani štejemo med srednje uspešne,

⁴⁴ Več o tem glej: Andrej Rahten, "Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 489–528.

⁴⁵ Andrej Mitrovič, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920* (Beograd, 1969), str. 6–11 (dalje: Mitrovič, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*).

⁴⁶ Uroš Lipušček, *Ave Wilson: ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920* (Ljubljana, 2003), str. 94 (dalje: Lipušček, *Ave Wilson: ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*).

⁴⁷ Prav tam, str. 109–113; Mitrovič, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, str. 38.

⁴⁸ Mitrovič, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, str. 72–76.

⁴⁹ Prim. Dokumentarni film *Československo 1919 – Versailleská smlouva* s sogovornikom Antonínem Klimekom, dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=3wkPdlBlew8>, pridobljeno: 8. 8. 2018.

⁵⁰ Klimek, Kubů, *Československá zadržovací politika 1918–1938*, str. 26.

Edvard Beneš (commons.wikimedia.org)

četudi se še do danes ohranja prepričanje, da je bila zaradi uveljavitve rapalske meje⁵¹ in koroškega plebiscita zlasti za Slovence manj uspešna.⁵² Toda temu navkljub se je vzpostavila kot država, kot političen faktor v tem delu Evrope, ki je – vsaj po mnenju njenih političnih elit in tudi velikega dela prebivalstva – udeležala večino zahtev iz nacionalnih programov, ki so tukaj nastajali v zadnjih desetletjih.

⁵¹ Glede tega vprašanja je jugoslovansko-češkoslovaške odnose precej skalilo dejstvo, da so bili Čehi naklonjeni Italiji, saj se jim je zdela nadvse pomembna njena vloga v vojni na antantni strani. Kljub temu pa so še naprej ohranjali in ohranili tesno sodelovanje, med drugim so tudi načrtovali koridor, ki bi čez madžarsko ozemlje povezoval obe državi (Filip Čuček, "K zgodovini češkoslovaško-jugoslovanskega koridorja (češko-slovenski zorni kot)", *Zgodovinski časopis* 70, št. 1–2 (2016), str. 206–225).

⁵² Lipušček, *Ave Wilson: ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*, str. 1, 10 in 217. Glede jugoslovanskih zahtev in določitve meje z Bolgarijo, Romunijo in Madžarsko gl. Mitrovič, *Jugoslavija na konferenci miru 1919–1920*, str. 130–145.

Ocena uspešnosti ali neuspešnosti oz. učinka obeh držav pri uveljavljanju svojih zahtev in želja v mednarodni skupnosti postane veliko bolj jasna in povedna, če jo umestimo v tedanje svetovno dogajanje, če bivši habsburški prostor vpnemo v širši kontekst. Tedaj, v tem času, se je svet izjemno zblížal. Prva svetovna vojna s svojimi posledicami je bila resnično globalen dogodek. Vojna je odprla "okno priložnosti", ki so jo marsikje pograbili, marsikje pa ne, saj tudi pogoji temu niso bili naklonjeni. Eden tistih, ki je gotovo drugače sodil o povojnem preurejanju sveta, je bil mladi Ho Ši Minh. V Versailles je poslal osem točk, predlagal osamosvojitve Indokine.⁵³ Velika pričakovanja, ki jih je mladi voditelj imel, so ostala povsem neizpolnjena, na njihovo uresničitev je moral počakati na naslednjo vojno.

V ZDA je še zmeraj uveljavljen mit, da bi bilo veliko življenj ohranjenih, če bi ga Wilson le sprejel (med drugim tako piše ugledni *The Wall Street Journal*, ki je ob stoletnici prve svetovne vojne nanizal 100 dogodkov in osebnosti, ki so vzniknili iz vojne in oblikujejo svet vse do danes).

Prva češkoslovaška republika se je v naslednjih slabih dveh desetletjih uveljavila kot eden od otokov demokracije sredi nestabilnega in vse bolj z diktaturami zaznamovanega evropskega vzhoda s sredino vred. Četudi lahko v njenem strankarsko-političnem razvoju zaznamo kakšen demokratični odklon, ta ocena še danes velja. V državi so imeli ves čas volitve, poleg poslanske zbornice še senat, volile so tudi ženske in volili in bili voljeni so tudi komunisti. Prva jugoslovanska država je leta 1929 postala diktatura, po letu 1931 sicer nekoliko omiljena s pseudoparlamentarnim in nekoliko liberalnejšim režimom, a volitve so bile vsa trideseta leta javne.⁵⁴

Danes, skoraj 100 let po njunem nastanku, ni odveč vprašanje, kakšna je njuna dediščina. Zgodovinarji seveda vidimo kontinuiteto med tistim časom in današnjo politično podobo srednje Evrope, toda ali je prisotna tudi v širšem prostoru? Prva Jugoslavija je dolgo imela slabo podobo in zdi se, da danes ni veliko boljša, kvečjemu bolj pozabljena. Po rajnki kraljevini se le redki ozirajo, nihče ne išče političnih vzorov onega časa. Povsem drugačna je situacija tako na Češkem kot na Slovaškem.

Češka je edina država na vzhodu srednje Evrope, kjer je prišlo do systemske-

⁵³ *The Wall Street Journal*, 100 Years Legacies (Adam Najberg, "Ho Chi Minh"), dostopno na: <http://online.wsj.com/ww1/ho-chi-minh>, pridobljeno: 8. 8. 2018.

⁵⁴ Jure Gašparič, *Izza parlamenta. Zakulisje jugoslovanske skupščine 1919–1941* (Ljubljana, 2015), str. 41–48.

ga zgledovanja po preteklih vzorcih. Medvojna Češkoslovaška republika, ki jo je vodil karizmatični filozof T. G. Masaryk, je postala historična referenčna točka češke parlamentarne demokracije (na Slovaškem do podobne situacije ni prišlo). Vaclava Havla so razglašali za Masarykovega naslednika, politiki so se spraševali, kako bi v posameznih situacijah ravnal "predsednik – osvoboditelj".⁵⁵ Češki ustavni sistem je tako v precejšnji meri replika prve republike: dvodomni parlament s poslansko zbornico in neposredno voljenim senatom ter institucija predsednika republike (prezidenta), ki ga je sprva volil parlament.⁵⁶ Tudi 28. oktober je na Češkem še zmerom državni praznik.⁵⁷

Jure Gašparič

**FROM THE OPENING OF THE AUSTRIAN PARLIAMENT IN
1917 TO THE NEW STATES IN 1918 – THE FORMATION OF THE
CZECHOSLOVAK AND YUGOSLAV STATES**

SUMMARY

In the discussion, the author derives from the Czech "button" affair (1915), which is poorly known in Slovenian historiography, even though it is possible to understand many things from it, including the message about the organization and influence of the Czech political movement during the First World War: Similar to the South Slavic, it worked both in emigration and at home, with a distinct centre with a clear anti-government goal abroad (dominated by TG Masaryk and Edvard Beneš, along with Milan Rastislav Štefánik). On the other hand, the centre of Slovenian politics was in the monarchy – that was (later) the Yugoslav Club. In tense and dangerous times, the two Slovenian and

⁵⁵ Prim. dokumentarni film *Državljan Havel (Občian Havel)*.

⁵⁶ Carol Skalnik Leff, "Building democratic values in the Czech Republic since 1989", v: *Central and Southeast European Politics since 1989*, ur. Sabrina P. Ramet (Cambridge, 2010), str. 162–181.

⁵⁷ V Bratislavi, na obrežju Donave, stoji ogromen spomenik generalu Milanu Rastislavu Štefániku, a 28. oktober tam ni več državni praznik.

Czech (Slovak) policies were led by two completely incomparable organs. Consequently, the state-political construction of the two countries was also different, which was reflected in the assessments and perceptions of events in 1917.

In Slovenian Lands, the time of mid-1917 is deemed as a turning point, or at least important. Then, in May 1917, when the parliament met again for the first time after the outbreak of war, Slavic representatives gave their famous declarations. All of them encountered a sharp resentment of the government and the Germans. The Slovenian May Declaration is still today in the focus of interest – something which cannot be said for the Czech Republic. Their May Declaration has long been regarded as "overlooked".

Both countries – the first Czechoslovakia and the Kingdom of the SHS – were finalized at the Paris Peace Conference. The Czechoslovak Republic was undoubtedly one of the most successful countries there. The Czech and Slovak political elites have achieved the realization of a maximalistic program, at least in the border sense. The Yugoslav state, on the other hand, can be regarded as a semi-successful one, even though the idea that the implementation of the Rapallo border and the Carinthian plebiscite has made the state a less successful one for Slovenians still exists today.

The former Yugoslavia later had a bad image for a long time and it seems that it is not much better today; at most, the country is more forgotten. Few remember the deceased Kingdom; no one is looking for political patterns of the time. There is a completely different situation in the Czech Republic, where systematic modelling of previous samples from the time of the first republic is being practiced.

Author: **GAŠPARIČ Jure**
Ph.D., Research Councillor
Institute of Contemporary History
Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **FROM THE OPENING OF THE AUSTRIAN PARLIAMENT IN 1917 TO THE NEW STATES IN 1918
– THE FORMATION OF THE CZECHOSLOVAK AND YUGOSLAV STATES**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 18 (2018), No. 3, pp. 827–844, 57 notes, 5 pictures

Category: 1.02 Review

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Czechoslovakia, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians/Yugoslavia, May Declaration, T. G. Masaryk, Edvard Beneš

Abstract: The collapse of the Habsburg monarchy and the emergence of its hereditary states was a great process, but in many details, from one case to another, it was very different. In the discussion through the comparative outline of events, the author looks for similarities and differences in the formation of two successor states – the first Czechoslovak Republic and the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians from the perspective of two national and political strategies – Czech and Slovenian. In addition, it concludes in the end what the heritage of both political entities is today, when neither is on the European political map any longer.